



ISSN 0868-5096

Міністерство вищої освіти України

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІСТОРИКО-
ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКИ

7-1992

У віснику публікуються праці, в яких висвітлюються актуальні питання розвитку історії, літературознавства та мовознавства.

У статтях з історії досліджуються маловідомі сторінки декабристського руху, програмні настанови діяльності революційних народників 70-80-х років, а також проблеми формування інституту багатопартійності на Україні в сучасних умовах.

Літературознавчі розвідки зацікавлять читачів дослідженням драгоманівської концепції історії української словесності, творчого доробку М.Д.Костомарова про національне та загальнолюдське в поезії Т.Г.Шевченка, перекладної драми і мелодрами М.П.Старицького та ін.

У розділі "Мовознавство" розглядається широке коло питань типології, структури, семантики тексту і мовленнєвих актів української та інших мов.

Для викладачів, наукових працівників, аспірантів, студентів.

Редакційна колегія: П.П.Кононенко, д-р філол. наук, проф. (головний редактор серії), М.І.Дубина, д-р філол. наук, проф., В.О.Замлинський, д-р іст. наук, проф., М.О.Карпенко, д-р філол. наук, проф., А.Г.Слюсаренко, д-р іст. наук, проф., О.Є.Семенець, д-р філол. наук, проф., С.В.Семчинський, д-р філол. наук, проф., О.М.Старикова, д-р філол. наук, проф., Я.М.Серіщев, д-р іст. наук, проф., В.І.Сергійчук, канд. філол. наук, ст. викл., Г.Ф.Семенюк, канд. філол. наук, доц. (науковий редактор серії).

Адреса редакційної колегії: 252017 Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, Київський університет, філологічний факультет, тел. 221-03-15.

Головна редакція літератури з українознавства та соціогуманітарних наук.

Головний редактор *М.С.Тимошик*.
Редактор *Л.Г.Загородня*.

Видано на замовлення Київського університету

В 0501000000-115
224-92 Замовне

© Київський
університет, 1992

Розглядаються способи надання експресивності писемним текстам за допомогою стилістичної взаємодії мовних засобів на надфразовому рівні. Наводяться дані дослідження індивідуально-авторського стилю в динаміці його розвитку.

У методичній літературі підкреслюється, як важливо звертати увагу на те, як "знайомі і вже засвоєні ними в процесі навчання нейтральні синтаксичні структури набувають у текстах експресивно-стилістичної забарвленості". В одній із попередніх публікацій² нами були описані способи створення додаткової експресивності в писемній мові за допомогою різноманітної взаємодії абзацного виділення та надфразових єдностей на матеріалі твору В.Б.Шкловського "Енергія заблудження". Активне використання абзаців як засобів акцентуалізації висловлювань є найбільш характерною рисою ідіолекту.

Творчість В.Б.Шкловського різноманітна, у зв'язку з чим закономірно виникає інтерес до становлення та розвитку стильових рис, які складають авторську індивідуальність. Отже, звернемося до результатів стилістичного аналізу, проведеного в динамічному аспекті. Для зіставного дослідження були вибрані статті "Искусство как прием"³ та "Связь приемов сюжетосложения с общими приемами стиля"⁴ зі збірки "О теории прозы", надрукованої В.Б.Шкловським у 1925 році, а також друга глава — "Рифма поэзии. Рифма прозы. Структурализм и зазеркалье"⁵ з книжки "О теории прозы", написаної автором у 1982 році. Якщо перші дві праці В.Б.Шкловського в стильовому плані є чисто літературознавчими, тобто текстами, які звичайно поєднують у собі "ознаки власне-наукової, історико-наукової (оглядової) та дискусійно-полемічної статті", то книжка "О теории прозы" 1982 року належить якраз до тієї літературознавчої "проміжної галузі, де виникають міжжанрові утворення та міжстильові жанри, які мають деякі спільні риси з художнім і/або публіцистичним стилем"⁶. Статті 1925 року за стилем послідовніші й мають "наукоподібний" характер. Але всі вибрані тексти містять у собі цитату, відсилання до наведених авторів; вони торкаються однієї теми — сюжетної побудови творів художньої літератури. (Друга глава з книжки 1982 року була вибрана у зв'язку з тим, що в ній значно менше порівняно з іншими фрагментів мемуарного характеру).

Матеріал, вибраний для зіставлення, належить одному авторові, але проміжок у часі написання сягає щонайменше 57 років. Навіть після побіжного перегляду неважко помітити істотні відмінності в композиційно-стилістичній побудові текстів. В.Каверін, характеризуючи твори В.Б.Шкловського типу "О теории прозы" (1982), визначає його "стильову манеру" як тенденцію "писати майже без підрядних речень, одними головними, між якими читачеві надавалась повна можливість перекинути міст", яка у Шкловського "затвердилась у повній мірі в різних жанрах"⁷. Це ознайомлює враження. Ми провели

співвідношення між кількістю цих одиниць у текстах (див. таблицю). Як показують дані таблиці, питома вага складнопідрядних речень у наведених текстах в середньому однакова й відповідає середнім показникам для різних стилів книжково-писемної мови (27–31 % за даними Б.А.Зільберта⁸), а частотність вживання складних речень із кількома підрядними в тексті 1982 року навіть вища.

Яскравою особливістю багатьох творів Шкловського є активне використання абзаців як стилістичного засобу для експресивного виділення висловлювань. Якщо зіставити кількість абзаців із кількістю речень в наведених текстах, співвідношення за матеріалами 1925 та 1982 років буде різним (див. таблицю). В результаті цього аналізу з'ясувалося, що саме частотність вживання абзаців і є найяскравішою відмінною ознакою текстів, написаних автором у різні періоди творчості. Крім того, тексту 1982 року властиві: швидкий перехід від однієї мікротеми до іншої, зміна полемічних фрагментів художніми описами, побудова монологу без спеціальних метатекстових сполучних засобів, що й створює ілюзію відсутності підрядних речень.

Разом із тим у ранніх текстах можна зустріти окремі фрагменти, подібні до яких згодом стали визначальними у творах В.Б.Шкловського. Порівняйте використання абзаца:

1. Із "Предисловия" (1929):

"... масти животных, которые не могут быть даже точно переданы."

Но слово все же не тень.

*Слово — вещь. И изменяется слово по своим словесным законам, связанным с физиологией речи и т.д."*⁹

2. Із "Вступления" (1983):

Как бы самый молодой и задорный, если такое слово приложимо в данном случае, апостол сказал: "Вначале было слово".

Вот поиски начала слова. Что такое слово?

Мы все думаем с первого класса, когда нас только начали спрашивать, с мы искали слово нужное ..." (С.4).

Уже в наукових творах, написаних більш як п'ятдесят років тому, автор використовує акцентуалізуючі можливості абзацного виділення для посилення емоційного впливу на читача. Однак в тексті 1982 року застосування цього акцентуалізатора набагато ширше й різноманітніше. Наприклад, із нових рядків починається перелік однорідних членів:

"Анализ структуры произведения, —

— и слова,

— и ударения,

— и рифмы —

это знаки движения мысли и чувства" (С.108).

У даному випадку ми маємо справу з оригінально оформленою графічно вставною конструкцією, яка вносить у висловлювання

винесення речення відбувається й лінійний розтин (парцеляція) надфразової єдності. Наприклад:

"...Я лично считаю, что остранение есть почти везде, где есть образ.

То есть отличие нашей точки зрения от точки зрения Потебни можно сформулировать так: образ не есть постоянное подлежащее при изменяющихся сказуемых" (С.20).

У тексті 1982 року парцеляція речень — явище поширене. Наприклад, сегментуються складносурядне зі сполучником *но* та складнопідрядне зі сполучником *потому что*:

"В "Мертвых душах" есть ощущение пейзажа, который можно назвать пейзажем России. Но эта Россия противоречива у Гоголя. Потому что Русь сравнивается с птицей-тройкой, а тройка запряжена в бричку, в которой едет Чичиков" (С.129).

Але нерідко в цьому тексті розтин речень супроводжується винесенням парцелянта в новий рядок, тобто відбувається посилення парцеляція. Наприклад:

1. Відокремлюється підрядне причини:

а) "Обратите внимание, у Пушкина нет брошенных, именно брошенных, а не незаконченных рукописей.

Потому что Пушкин влезает не в отражение жизни, а в спор жизни и в спор с жизнью" (С.106).

б) "Но Пушкин уже готовился к прозе, которой почти боялся. Тогда он сделал ступеньку.

На эту ступеньку потом встал Толстой.

Потому что ехать надо было далеко и туда не дойти только прозаическими ногами..." (С.132).

2. Відокремлюється підрядне допустове:

"Нельзя думать, что человек состоит из столько-то позвонков. Позвонки связаны определенным способом между собой, а позвоночник определенными способами связан с телом и понятен только в этой связи.

Хотя анализ отдельно взятых позвонков и будет бесконечно интересен: жизнь многообразна.

Рифма подчеркивает спор между строками" (С.109).

3. Відокремлюється підрядне присубстантивно-атрибутивне:

"В русской — "Эх ухнем" — сперва идет спокойное пение, ритм спокойствия, но последней шла строка с лободного содержания, если хотите, как бы шутливо-сексуальное ругательство.

Которое растормаживает, заставляет улыбнуться — тут и следует "ухнем" (С.110).

Важливо зазначити, що парцеляція речень цього типу без додаткового посилення була б стилістично невдалою. Абзац тут виконує роль додаткового знака, який дещо пом'якшує розтин.

4. Відокремлюється підрядне:

"...Таким образом дается время и пространство — насколько далеко видно в степи.

То есть это смысловая пертурбация. Но тогда, если так описывать, то надо уловить движение предмета.

Искусство так и делает" (С.131).

Взагалі у тексті 1982 року побудова монологу являє собою різні комбіновані типи сегментації писемного мовлення. Наводимо один із прикладів:

"Посмотрите, как организована церковная служба:

дьякон-священник; хор.

Но ведь это отражение греческой трагедии. В церковном пении православной церкви — оно пение, но рассказывается о том, что написано.

Хотя оно поется.

Даже открывание боковых ворот — это отпечаток старой сцены" (С.131).

Як видно з наведених прикладів, текст 1982 року вирізняється частим експресивно-стилістичним використанням абзаца у створенні мовної побудови, де "логічність може органічно поєднуватись з емоційністю висловлювання"¹⁰. Такі "експресивні засоби виявлення комунікативної інтенції адресата дістали в лінгвістичній літературі останніх років назву "авторизації тексту"¹¹. Типовим для описаної нами авторизації є розтин синтаксичної структури речення з метою емоційного впливу на сприйняття читача (цей спосіб характерний, наприклад, для публіцистичного стилю, де функція впливу на читача — одна з основних). Особливим у наведених нами прикладах є одночасна сегментація структур абзацом, що підсилює акцентуалізацію компонентів. Як відомо, в мовознавстві існують дві точки зору на парцеляцію складного речення. Одні автори вважають, що розрив єдиної модельної структури цієї одиниці не знімає положення про функціональну цілісність складного речення. З іншої точки зору, парцельовані підрядні можна розглядати як самостійні речення у складі надфразових єдностей. Отже, додаткова сегментація писемної мови за допомогою абзаца створює більший відрив парцелянта від основної фрази, що приводить до висновку про можливість існування поглядів на парцелянт як на повчоправний компонент надфразової єдності. В умовах посиленої парцеляції абзац стає додатковим пунктуаційним знаком для сегментованого речення й одночасно служить показником інтонаційного роз'єднання надфразової єдності. І якщо виходити з положення, що речення як одиниця мови має лише граматичне значення й тільки в конкретній ситуації, коли отримує статус висловлювання, набуває певного змісту, то розглянуті нами стилістичні засоби, організовуючи на письмі мовний матеріал, беруть

Таблиця (цифри округлені до десятків)

Текст	"Искусство как приемы" (1925)	"Связь приемов сложения с общими приемами стиля" (1925)	Обиды (статті) (1925)	"Рифма поэзии. Рифма прозы. Структурализм и зеркальце" (1982)
Кількість речень	174 ¹²	367	541	865
Кількість складнопідрядних речень	63	111	174	259
Кількість складних речень з кількома підрядними	7	10	17	41
Кількість абзаців	50	108	158	549
Співвідношення кількості:				
Складнопідрядних та всіх речень	1/2,8	1/3,3	1/3,1	1/3,3
Складних речень з кількома підрядними та всіх речень	1/24,9	1/36,7	1/31,8	1/21,1
Складних речень з кількома підрядними та всіх складнопідрядних абзаців та речень	1/9 1/3,5	1/11,1 1/3,4	1/10,2 1/3,4	1/6,3 1/1,6

¹ Швец А.В., Иванов Л.Ю. Экспрессивные синтаксические средства в научных полемических текстах и работа над ними в иноязычной аудитории // Вестн. Киев. ун-та. Методика обучения студентов-иностранцев. 1989. Вып.13. С.92. ² Старовойт Ю.Л. Учет стилистического взаимодействия абзаца и сверхфразового единства при текстоцентрическом подходе к обучению русскому языку // Вестн. Киев. ун-та. Методика обучения студентов-иностранцев. 1990. Вып.14. С.87-91. ³ Шкловский Виктор. О теории прозы. М., 1983. С.9-25. ⁴ Там же. С.26-62. ⁵ Там же. ⁶ Ножнина О.П. Функционально-семантическая категория темпоральности в научном филологическом тексте: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1989. С.2-3. ⁷ Каверин В. Эпиграф // Нева. 1989. № 8. С.17. ⁸ Кожина М.Н. Стилистика русского языка. М., 1983. С.158. ⁹ Шкловский Виктор. Знач. праця. С.8. Далі всі приклади наведені за цим виданням, в дужках вказана сторінка. ¹⁰ Ляховицер М.М. Основные аспекты анализа индивидуально-авторского стиля в научном тексте // Филол. науки. 1989. № 1. С.51. ¹¹ Глушкова К.А. Членение синтаксической структуры как способ авторизации текста в научном стиле современного английского языка // Некоторые проблемы обучения иностранному языку. Владивосток, 1988. С.9. Невеликі розходження показників за статтями 1925 року пов'язані, очевидно, з тим, що для більшої надійності подібних зіставлень необхідні тексти, які вміщують не менш як 250 речень, хоч допускається об'єм і на 100 речень (Головин Б.Н. Язык и статистика. М., 1971. С.64-65).

Надійшла до редакції 9.09.91

Рассматриваются способы порождения экспрессивности при помощи стилистического взаимодействия языковых средств письменной речи на сверхфразовом уровне. Приводятся данные исследования индивидуально-авторского стиля в динамике его развития.

Історія

- Грищенко Т.А. Вашингтон і Москва наприкінці 70-х: державні керівники і зовнішня політика 3
- Іванов О.Ф., Нагорний М.С. Про деякі тенденції в еволюції соціальної бази сучасної західноєвропейської соціал-демократії 10
- Казьмирчук Г.Д., Слєпін А.В. Українські сторінки біографії братів Борисових у вітчизняній історіографії 16
- Катренко А.М. М.П. Драгоманов щодо програмних настанов і діяльності революційних народників 70-80-х років XIX ст. 21
- Мельник Л.Г. Термін "Україна" та його вживання у XVII-XVIII ст. 29
- Томенко М.В. Проблема формування інституту багатопартійності в сучасній Україні 39

Літературознавство

- Конюненко П.П. Драгоманівська концепція історії української словесності Фізер Джон. Літературна теорія: нормативна регламентація чи понятійне осмислення естетичного факту? 46
- Грицик Л.В. Орієнталістика А.Ю.Кримського в контексті національного літературного процесу початку XX ст. 52
- Задорожна Л.М. Вірменістика П.Тичини в оцінці української та вірменської літературної громадськості 59
- Кислий Ф.С. М.І.Костомаров про народність та про національне й загальнолюдське в творчості Т.Г.Шевченка 66
- Коломієць В.В. Перекладна драма і мелодрама М.Г.Старицького 75
- Святловець В.Ф. Майстерність художньої деталі як структурної категорії стилю в новелах та оповіданнях О.Т.Гончара 82

Мовознавство

- Алексєєва А. Ч. Особливості укладання тримовного орнітологічного словника (на матеріалі англійської орнітологічної термінології) 95
- Воробйова С.А., Воробйова С.Ф. Врахування значень багатозначного слова при навчанні мови спеціальності 100
- Дадіані Л.І. Адаптація, технологія і мотивація — неподільні грані навчання Коропенко І.В. До семантичної характеристики ботанічних термінів 104
- Лебедєв О.М. Робоча модель мислення перекладача 107
- Теряєв Д.О. Динаміка сегментної структури двоскладових слів типу ППНГ/ПНПГ (за даними тензоосцилографування) 114
- Чекунова І.А. Мова і міжособові стосунки 122

Трибуна молодого дослідника

- Колп В.В. Експериментальне дослідження українського мовлення і принципи укладання вправ з української фонетики та орфоєпії (на базі експериментальних матеріалів, створених у ЛЕФ КДУ) 131
- Старовойт Ю.Л. Одиниці надфразового рівня в індивідуально-авторському стилі та динаміка його розвитку (на матеріалі творів В.Б.Шкловського) 137

Збірник наукових праць

Вісник Київського університету

ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Заснований у 1958 р.

Випуск 7

Художній редактор *О.Г.Григір*

Технічний редактор *Є.Г.Рубльов*

Коректор *А.В.Дрожжина*

Оператор *Л.Г.Котенко*